

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เพื่อศึกษาเกี่ยวกับแนวโน้มของการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนในปี พ.ศ. 2535-2539 ซึ่งอยู่ในช่วงของแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 7 โดยเสนอผลการวิจัยครอบคลุมสาระสำคัญดังนี้คือ วัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีดำเนินการวิจัย สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล การอภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะตามลำดับ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการทราบแนวโน้มของการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติและกรมการศึกษานอกโรงเรียนในช่วงปี พ.ศ. 2535-2539 ซึ่งจะทำการศึกษาในด้านต่อไปนี้

1. ปัญหาหรือนโยบายของการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
2. เนื้อหาและกิจกรรมที่ทำร่วมกันของการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
3. ยุทธวิธีของการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
4. ขอบข่ายของการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
5. การบริหารงานการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงบรรยาย (Descriptive Research) โดยใช้เทคนิคเดลฟาย (Delphi Technique) ซึ่งกลุ่มประชากรให้แก่ผู้เชี่ยวชาญในด้านการจัดและประสานงานการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ปฏิบัติงานเป็นผู้บริหารระดับนโยบาย หรือระดับปฏิบัติการในหน่วยงานสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติและกรมการศึกษานอกโรงเรียน จำนวน 25 ท่าน โดยได้รับการเสนอรายชื่อจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน และการประถมศึกษาจำนวน 5 ท่าน แล้วนำรายชื่อที่ได้รับการเสนอทั้งหมดนี้มาจัดเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อยโดยพิจารณาความถี่ตั้งแต่ 3 ขึ้นไป

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเองจากการศึกษาเอกสารต่าง ๆ และให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความเที่ยงตรงทางเนื้อหาแล้ว ในการสร้างแบบสอบถามในรอบที่ 2 แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในรอบที่ 1 มีลักษณะเป็นแบบสอบถามปลายเปิด (Open-end Form) เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละท่านแสดงความคิดเห็นโดยอิสระเกี่ยวกับแนวโน้มของการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติและกรมการศึกษานอกโรงเรียน ในช่วงปี พ.ศ. 2535-2539 แบบสอบถามชุดที่ 2 ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลในรอบที่ 2 มีลักษณะเป็นมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) 5 สเตล สร้างขึ้นจากการรวบรวมและวิเคราะห์คำตอบของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญในรอบที่ 1 ร่วมกับการศึกษาค้นคว้าทฤษฎีและแนวคิดจากหนังสือและเอกสารที่เกี่ยวข้อง หลังจากนั้นนำคำตอบจากแบบสอบถามชุดที่ 2 ในรอบที่ 2 ซึ่งได้รับคืนจำนวน 25 ฉบับ มาคำนวณหาค่ามัธยฐาน (Median) พิสัยระหว่างควอไทล์ (Interquartile Range) แล้วนำมาสร้างเป็นแบบสอบถามชุดที่ 3 ในรอบที่ 3 เป็นแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประเมินค่า 5 สเตลและมีข้อกระทงที่เหมือนกับแบบสอบถามในรอบที่ 2 ทุกประการ แต่มีการแสดงค่ามัธยฐาน (Median) และค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ (Interquartile Range) พร้อมทั้งแสดงตำแหน่งที่ผู้เชี่ยวชาญแต่ละท่านตอบในรอบที่ 2 ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละท่านยืนยันหรือทบทวนคำตอบก่อนตัดสินใจตอบในรอบที่ 3

อีกครึ่งหนึ่ง เมื่อได้รับคำตอบยืนยันจากผู้เชี่ยวชาญทั้ง 25 ฉบับแล้วนั้น จากคำตอบในรอบที่ 3 นี้ ผู้วิจัยจะนำมาวิเคราะห์โดยคำนวณหาค่ามัธยฐาน (Median) พิสัยระหว่างควอไทล์ (Interquartile Range) ฐานนิยม (Mode) และผลต่างระหว่างฐานนิยมกับมัธยฐานเป็นรายชื่อแล้วแปลผลการวิเคราะห์ข้อมูลในแบบสอบถามรอบที่ 3 เพื่อสรุปเป็นแนวโน้มของการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนในปี พ.ศ. 2535-2539 ทั้งที่สอดคล้องกัน (Consensus) และที่ไม่สอดคล้องกัน ผลของการวิเคราะห์ข้อมูลให้นำเสนอในรูปตารางและความเรียง

สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากคำตอบของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญในแบบสอบถามตามเทคนิคเดลฟาย (Delphi Technique) รอบที่ 3 นั้น ให้นำมาสรุปเป็นแนวโน้มของการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนในปี พ.ศ. 2535-2539 ตามกรอบแนวคิดในการศึกษาที่ผู้วิจัยกำหนดขึ้น 5 ด้าน รายละเอียดของการสรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับแนวโน้มแต่ละด้านที่ค้นพบมีดังต่อไปนี้คือ

สรุปผลแนวโน้มของปรัชญาหรือนโยบายของการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นเกี่ยวกับแนวโน้มของปรัชญาหรือนโยบายของการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนในปี พ.ศ. 2535-2539 ที่สอดคล้องกันจำนวน 13 ข้อ และไม่สอดคล้องกันจำนวน 1 ข้อ จากทั้งหมด 14 ข้อ ซึ่งผลการวิจัยที่ค้นพบมีรายละเอียดดังนี้ คือ

ความเห็นที่กลุ่มผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นสอดคล้องกันได้แก่ปรัชญาหรือนโยบายในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

กับกรมการศึกษานอกโรงเรียนนั้น จะมีแนวคิดในการดำเนินงานประสานสัมพันธ์ของทั้งสองหน่วยงาน โดยมีหลักเกี่ยวข้องกันคือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตและการให้การศึกษาแก่ประชาชน ซึ่งเป็นหน้าที่ของหน่วยงานของรัฐที่พึงจะต้องร่วมมือกัน (มัธยฐาน 4.88 พิสัยระหว่างควอไทล์ 0.44 เป็นไปได้มากที่สุด) การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน จะมีหลักปรัชญาการศึกษาตลอดชีวิต (มัธยฐาน 4.81 พิสัยระหว่างควอไทล์ 0.84 เป็นไปได้มากที่สุด) ทั้งสองหน่วยงานจะต้องมีการกำหนดเป้าหมาย นโยบายและแนวทางการปฏิบัติงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ (มัธยฐาน 4.67 พิสัยระหว่างควอไทล์ 1.00 เป็นไปได้มากที่สุด) จะมีการเสนอแนวทางการประสานสัมพันธ์ต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อออกเป็นกฎ ระเบียบ ให้กรมการศึกษานอกโรงเรียนและสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติดำเนินงานร่วมกัน เช่น ในด้านบุคลากร อาคาร สถานที่ (มัธยฐาน 4.67 พิสัยระหว่างควอไทล์ 0.83 เป็นไปได้มากที่สุด) และสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนจะต้องยกเลิกแนวความคิดการแบ่งแยกสังกัด แต่ควรจะมองเป้าหมายที่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนเป็นหลัก (มัธยฐาน 4.61 พิสัยระหว่างควอไทล์ 0.42 เป็นไปได้มากที่สุด)

ส่วนความคิดเห็นที่ไม่สอดคล้องกัน ผู้เชี่ยวชาญบางท่านเห็นว่ากรมการศึกษานอกโรงเรียนไม่ควรจะเป็นหน่วยงานที่ลงไปดำเนินการเองในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน แต่ควรสนับสนุนหรือประสานสัมพันธ์ให้สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติจัดบริการการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้กับคนทุกคนในชุมชนทั้งด้านการศึกษาสามัญและการศึกษาด้านอาชีพ (มัธยฐาน 3.44 พิสัยระหว่างควอไทล์ 1.65 เป็นไปได้ปานกลาง)

สรุปผลแนวโน้มของเนื้อหาสาระและกิจกรรมที่ทำร่วมกันของการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นที่สอดคล้องกันทุกข้อกระทงเกี่ยวกับแนวโน้มของเนื้อหาสาระและกิจกรรมที่ทำร่วมกันของการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการ-

ศึกษานอกโรงเรียนในปี พ.ศ. 2535-2539 ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้คือ เนื้อหาสาระที่ทำร่วมกันในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนนั้น จะมีการจัดกิจกรรมที่ทำให้ประชาชนมีความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต สร้างเสริมนิสัยและคุณธรรมในด้านความมีวินัย ความซื่อสัตย์ ความประหยัด (มัธยฐาน 4.54 พิสัยระหว่างควอไทล์ 1.04 เป็นไปได้มากที่สุด) แนวโน้มของเนื้อหาสาระและกิจกรรมจะเป็นไปในรูปแบบการศึกษากิจกรรมจากชุมชน ซึ่งจะช่วยให้ตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง (มัธยฐาน 4.54 พิสัยระหว่างควอไทล์ 1.04 เป็นไปได้มากที่สุด) กิจกรรมที่สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติและกรมการศึกษานอกโรงเรียนจัดขึ้นจะต้องส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะในส่วนที่ยังบกพร่องหรือขาดแคลน (มัธยฐาน 4.39 พิสัยระหว่างควอไทล์ 0.89 เป็นไปได้มาก) ในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนของกรมการศึกษานอกโรงเรียนนั้น จะต้องอาศัยบุคลากรของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติเป็นผู้ช่วยในการดำเนินงาน เพราะมีบุคลากรอยู่ทุกตำบล ทุกหมู่บ้าน (มัธยฐาน 4.36 พิสัยระหว่างควอไทล์ 1.13 เป็นไปได้มาก) และในการจัดกิจกรรมของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนนั้นควรจัดให้เหมาะสม กิจกรรมที่ซ้ำซ้อนกันหรือต่างคนต่างทำก็จะลดน้อยลง ปัญหาการซ้ำซ้อนสิ้นเปลืองงบประมาณจะไม่เกิดขึ้น และมีการใช้ทรัพยากรร่วมกันในส่วนที่น่าจะร่วมกันได้ (มัธยฐาน 3.96 พิสัยระหว่างควอไทล์ 0.78 เป็นไปได้มาก)

สรุปแนวโน้มยุทธวิธีของการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นที่สอดคล้องกันทุกข้อกระทง เกี่ยวกับแนวโน้มยุทธวิธีของการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนในปี พ.ศ. 2535-2539 ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้คือ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติและกรมการศึกษานอกโรงเรียน จะต้องมีการกำหนดนโยบายในการประสานสัมพันธ์ตั้งแต่ระดับกรมลงไปถึงระดับจังหวัดและระดับผู้ปฏิบัติงานในท้องถิ่น (มัธยฐาน 4.90 พิสัยระหว่างควอไทล์

0.14 เป็นไปให้มากที่สุด) ผู้บริหารระดับสูงของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติและกรมการศึกษานอกโรงเรียน จะต้องมีความจริงจังในการดำเนินงานร่วมกัน (มีมาตรฐาน 4.76 พิสัยระหว่างควอไทล์ 0.85 เป็นไปให้มากที่สุด) มีการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมกันระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน ทั้งในระดับกรม จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ซึ่งจะทำให้มีการประสานสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดในด้านหลักการ แนวคิด และวิธีการ (มีมาตรฐาน 4.61 พิสัยระหว่างควอไทล์ 0.98 เป็นไปให้มากที่สุด) และสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน จะมีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ทั้งหมดมาใช้ให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน เช่น กรมการศึกษานอกโรงเรียนมาใช้อาคารเรียนของโรงเรียนประถมศึกษาทำกิจกรรมกับกลุ่มประชาชนนอกระบบโรงเรียน และทางโรงเรียนประถมศึกษามาใช้ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านเพื่อการศึกษาออกสถานที่ของนักเรียน (มีมาตรฐาน 4.61 พิสัยระหว่างควอไทล์ 1.07 เป็นไปให้มากที่สุด)

สรุปผลแนวโน้มของข้อบ่งชี้การประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มผู้เชี่ยวชาญมีความคิดเห็นที่สอดคล้องกันทุกข้อกระทงเกี่ยวกับแนวโน้มของข้อบ่งชี้ของการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนในปี พ.ศ. 2535-2539 ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ จะมีการกำหนดหน้าที่และบทบาทให้แน่ชัดว่าอะไรคือกิจกรรมหลักของแต่ละกรม หรือกิจกรรมรองของแต่ละกรม เพื่อให้การดำเนินงานมีความคล่องตัว เช่น สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติสอนเด็กในโรงเรียน ความหลักสูตรกรมการศึกษานอกโรงเรียนฝึกอบรมเยาวชนนอกระบบโรงเรียน (มีมาตรฐาน 4.88 พิสัยระหว่างควอไทล์ 0.38 เป็นไปให้มากที่สุด) จะศึกษาข้อมูล สภาพปัญหาและจัดวางแผนร่วมกันอย่างเป็นระบบ กำหนดขอบเขตการรับผิดชอบของแต่ละหน่วยงานอย่างชัดเจน (มีมาตรฐาน 4.72 พิสัยระหว่างควอไทล์ 0.92 เป็นไปให้มากที่สุด) จะต้องมีการกระจายความรับผิดชอบการดำเนินงานไปสู่พื้นที่ในแต่ละแห่ง ให้สามารถดำเนินงานได้อย่างอิสระ ทั่วตนเองอย่างยืดหยุ่นบนพื้นฐานแนวคิดและนโยบายที่เป็นกรอบแนวเดียวกัน (มีมาตรฐาน 4.54 พิสัยระหว่างควอไทล์ 0.96 เป็นไปให้มากที่สุด) และจะมีองค์กรที่เป็นตัวเชื่อม

ประสานในระดับนโยบายและปฏิบัติการ เพื่อให้ช่วยให้ขอบข่ายของการดำเนินงานประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน ดำเนินการได้อย่างเป็นระบบประสานเชื่อมโยงเป็นรูปงานเดียวกัน (มีหลักฐาน 4.46 พิสัยระหว่างควอไทล์ 0.96 เป็นไปได้มาก)

สรุปผลแนวโน้มนโยบายการบริหารงานการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มผู้เชี่ยวชาญมีความคิดเห็นที่สอดคล้องกันทุกข้อกระทง เกี่ยวกับแนวโน้มนโยบายการบริหารงานการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนในปี พ.ศ. 2535-2539 ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน จะมีการเจรจาในการวางแผน กำหนดเป้าหมายในการปฏิบัติงานให้ชัดเจน รวมทั้งระบุปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ อย่างเปิดเผยและจริงใจโดยตระหนักในบทบาทหน้าที่ร่วมกันจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน รวมทั้งจะต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของชาติเป็นเกณฑ์ (มีหลักฐาน 4.61 พิสัยระหว่างควอไทล์ 1.08 เป็นไปได้มากที่สุด) และในการควบคุมการบริหารงานการดำเนินงานประสานสัมพันธ์ จะมีการจัดตั้งคณะทำงานหรือคณะกรรมการประกอบด้วยบุคลากรของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน ภายใต้การวางแผนการดำเนินงานร่วมกัน โดยทำหน้าที่กำกับติดตามและนิเทศการดำเนินงาน กำหนดภารกิจที่จะต้องปฏิบัติร่วมกันอย่างชัดเจน และจะใช้งบประมาณมาเป็นตัวประสานควบคุมการปฏิบัติงานประสานสัมพันธ์ไปด้วย (มีหลักฐาน 4.54 พิสัยระหว่างควอไทล์ 0.96 เป็นไปได้มากที่สุด)

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลสรุปการวิเคราะห์ความคิดเห็นของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับแนวโน้มนโยบายการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนในปี พ.ศ. 2535-2539 ทั้งหมดมี 5 คำนึงกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยทำการอภิปรายผลการวิจัยเกี่ยวกับแนวโน้มนโยบายการประสาน-

สัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ค้นพบในแต่ละด้าน ซึ่งมีรายละเอียดในการอภิปรายผลดังนี้

1. ในการจัดการศึกษานั้นสิ่งสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงคือพื้นฐานทางปรัชญา ซึ่งปรัชญาทางการศึกษาจะช่วยให้เห็นความสัมพันธ์และความสำคัญต่อกันของแนวคิด และกิจกรรมต่าง ๆ ทางการศึกษา รวมทั้งช่วยในการกำหนดเป้าหมายทางการศึกษา ทำให้มองเห็นภาพรวมของการศึกษาทั้งหมด (ไพฑูริย์ สินลารัตน์ 2529 : 45) ซึ่งจากผลการวิจัยพบว่า ปรัชญาหรือแนวโน้มในการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน จะยึดหลักปรัชญาการศึกษาตลอดชีวิต โดยมีเป้าหมายเพื่อที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น รวมทั้งจะกำหนดเป้าหมาย นโยบาย แนวทางการปฏิบัติงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ อุนดา นพคุณ (2523 : 189) ที่กล่าวถึงปรัชญาและเหตุผลในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า การศึกษาที่แท้จริงนั้นควรเป็นการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนนำความรู้ที่เรียนไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริงๆ โทบทเรียนแต่ละบทมีผลต่อผู้เรียนและต่อสังคมที่ผู้เรียนอาศัยอยู่ ฉะนั้นจึงจำเป็นที่บุคคลจะต้องมีการศึกษาอยู่ตลอดชีวิต และจากการวิจัยของ ชนิดา รัชท์พลเมือง พบว่าแนวโน้มการศึกษาในช่วงระยะแผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) แนวโน้มที่จะเกิดขึ้นให้มากที่สุดคือ ความต้องการการศึกษาแบบต่อเนื่องตลอดชีวิตจะมีมากขึ้น และปรัชญาในการจัดการศึกษาจะมีแนวทางการศึกษาตลอดชีวิต (รายงานผลการวิจัยแนวโน้มการศึกษาในระบบโรงเรียนในช่วงระยะแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 6 และ 7 2527) เช่นเดียวกันกับการวิจัยของ พงศ์สิริ สาลี (2525 : 53) ซึ่งพบว่าแนวโน้มในอนาคตของปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน จะเป็นการให้การศึกษาตลอดชีวิต โดยมีเป้าหมายที่จะพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชน ซึ่งในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่าปรัชญาหรือนโยบายในการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนจะยึดหลักการศึกษาคือตลอดชีวิต ทั้งควรกำหนดเป็นนโยบายว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตลอดชีวิต รวมทั้งควรกำหนดคณะกรรมการที่ของการศึกษาในและนอกระบบโรงเรียนให้เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษา-

พื้นฐานรวมทั้งข่าวสารข้อมูลที่เป็นต่อการดำรงชีวิต และให้มีโอกาสพัฒนาความสามารถอย่างค่อเนื่อง

ส่วนผลการวิจัยที่พบว่า ควรจะมีการเสนอแนวทางการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อออกเป็นกฎ ระเบียบให้ทั้งสองหน่วยงานดำเนินงานร่วมกันในทุก ๆ ด้านนั้น สอดคล้องกับคำกล่าวของ กล้า สมตะกุล ว่า ควรเสนอแนวทางการประสานสัมพันธ์ต่อคณะรัฐมนตรี เพื่อออกเป็นกฎ ระเบียบให้กรมการศึกษานอกโรงเรียนและสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติดำเนินการร่วมกันทั้งด้านบุคลากร อาคารสถานที่ งบประมาณบางส่วน และให้ถือเป็นนโยบายร่วมกันในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ให้กับทั้งเด็กระหว่างเรียนหรือจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และเด็กที่ไม่มีโอกาสเรียนต่อ (กล้า สมตะกุล, สัมภาษณ์) ซึ่ง ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ ได้เสนอว่า ควรเสนอกระทรวงศึกษาธิการให้กำหนดนโยบายและวางมาตรการในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาในโรงเรียนและนอกโรงเรียน และยังได้ย้ำอีกว่าในการดำเนินงานนี้ถ้าไม่มีบุคคลในระดับสูงมาร่วมรับผิดชอบ หรือมองไม่เห็นความสำคัญก็จะทำให้แนวทางต่าง ๆ ที่นักวิชาการหรือผู้ปฏิบัติงานร่วมกันมักไม่เป็นผลในการปฏิบัติ ดังนั้นทางกระทรวงศึกษาธิการควรจะได้มีการกำหนดนโยบายเพื่อการนำไปปฏิบัติให้ชัดเจน รวมทั้งให้บุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งระดับนโยบายและปฏิบัติได้รับทราบ และร่วมกันคิดหาทางนำไปสู่การปฏิบัติให้ได้ผลอย่างจริงจังต่อไป (กรมการศึกษานอกโรงเรียน 2530 : 6) ในประเด็นนี้ผู้วิจัยเห็นว่าในการดำเนินงานร่วมกันของหน่วยงานต่าง ๆ นั้น มักจะขาดการประสานงานทำให้การดำเนินงานไม่ประสบผลสำเร็จ ซึ่งก็เพราะว่าเรายังมีความคิดที่แบ่งแยกสังกัดกันอยู่ จึงมีความจำเป็นที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องร่วมมือกันโดยยึดการปฏิบัติงานเป็นหลักมากกว่ายึดหน่วยงานเป็นหลัก จะทำให้การทำงานบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ส่วนในด้านที่จะให้มีการแก้ไขออกเป็นกฎ ระเบียบ ให้ทั้งสองหน่วยงานดำเนินงานร่วมกันในทุก ๆ ด้านนั้น วิเวก ปางพิศพงส์ ได้กล่าวไว้ว่า ควรจะมีมาตรการสำคัญที่จะทำให้สถานศึกษาในระบบโรงเรียนทำหน้าที่ทั้งด้านการสอนนักเรียน และจัดการศึกษานอกโรงเรียนด้วย รวมทั้งเป็นศูนย์ราชการของชุมชน ซึ่งควรจะเป็นกฎหมาย เพื่อให้ผูกพันไปถึงการดำเนินงานร่วมกัน

อย่าคิดแบ่งแยกว่าเป็นงานของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งโดยเฉพาะ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน 2530 : 8)

ส่วนความคิดเห็นที่ไม่สอดคล้องกัน ซึ่งผู้เชี่ยวชาญท่านเห็นว่ากรมการศึกษานอกโรงเรียนไม่ควรจะเป็นหน่วยงานที่ลงไปดำเนินการเองในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยลำพัง แต่ควรสนับสนุนหรือประสานสัมพันธ์ให้สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติพิจารณาการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ให้กับทุกคนในชุมชนทั้งด้านการศึกษาสามัญและการศึกษาด้านอาชีพ ซึ่งในประเด็นนี้อาจจะเป็นเพราะว่าผู้เชี่ยวชาญท่านเห็นว่าทางสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติมีทรัพยากรต่าง ๆ พร้อมเพียงอยู่แล้ว ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ มีความคิดเห็นว่า ควรจะมีการเปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ทำกันอยู่ในปัจจุบัน แทนที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนจะเป็นผู้ดำเนินการจัดการศึกษานอกโรงเรียนเองทั้งหมด ก็น่าที่จะให้กรมการศึกษานอกโรงเรียนเป็นผู้วางแผนสนับสนุนให้หน่วยงานอื่นเป็นผู้จัด โดยเฉพาะหน่วยงานที่มีทรัพยากรด้านต่าง ๆ พร้อมอยู่แล้ว (รายงานการสัมมนาฉุกเฉินและทิศทางการศึกษาอกระบบไทย 2529 : 33)

2. ผลการวิจัยพบว่า แนวโน้มในการจัดกิจกรรมร่วมกันเพื่อจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน จะมีลักษณะที่จะให้กลุ่มประชากรเป้าหมายมีความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต สร้างเสริมลักษณะนิสัยและคุณธรรม เช่น ความมีวินัย ความซื่อสัตย์ ความประหยัด และแนวโน้มของกิจกรรมที่ทำร่วมกันของทั้งสองหน่วยงานจะเกิดจากความต้องการของชุมชน โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วม เพราะจะทำให้ตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ไสว พรหมณี (2529 : 27) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชาวบ้านตามโครงการพัฒนาต่าง ๆ นั้น ไม่ควรที่จะให้เป็นแนวทางที่หน่วยงานของรัฐหรือผู้มีอำนาจเป็นผู้กำหนด แต่ควรเป็นไปในแนวทางที่ชาวบ้านเป็นผู้กำหนด กล่าวคือ ไม่ควรมาจากเบื้องบน แต่ควรมาจากเบื้องล่าง คือจากชาวบ้านเป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับ อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2524 : 4) ที่ว่า กิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ได้จัดขึ้นโดยหน่วยงานต่าง ๆ นั้น ต่างก็ตกอยู่ในภาวะเดียวกันคือ รับนโยบาย รับโครงการ และรับงบประมาณส่วนใหญ่จากรัฐบาลกลางมาปฏิบัติในสนาม การจัดกิจกรรมบริการประชาชน

จึงมักจะเป็นไปตามวัตถุประสงค์หลักของผู้เขียนโครงการ ที่ให้พยายามเร่งเร้าให้ประชาชน
 ผู้รับบริการเกิดความสนใจที่จะรับบริการมากกว่า จะเริ่มต้นจากการเร่งเร้าให้พวกเขา
 พิจารณาปัญหาและค้นหาแนวทางสนองความต้องการ อันจะนำไปสู่การวางแผนและวาง
 โครงการเพื่อปฏิบัติงานร่วมกัน ระหว่างกลุ่มประชาชนในชุมชนนั้น ๆ ปัจจุบันในการจัด
 กิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดให้กับประชาชนโดยหน่วยงานต่าง ๆ นั้น จะรับ
 นโยบายหรือโครงการต่าง ๆ มาจากส่วนกลางทั้งสิ้น กิจกรรมเหล่านั้นจึงมักจะเป็นไปตาม
 วัตถุประสงค์ของหน่วยงานนั้น ซึ่งในกระบวนการจัดกิจกรรมดังกล่าวข้างต้นจะพบปัญหาและ
 อุปสรรคที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ ประชาชนไม่สามารถมองปัญหาและความต้องการของตนเอง
 ทำให้ประชาชนขาดความคิดริเริ่มและความภาคภูมิใจ อาจจะทำกิจกรรมโดยซัดมิดได้
 เพราะเกรงใจเจ้าหน้าที่ผู้ให้คำแนะนำ จึงไม่เป็นการพัฒนาให้บุคคลรู้จักพึ่งตนเอง (จารึก
 โสคติพันธ์ 2530 : 48)

ในประเด็นที่ว่ากิจกรรมในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ระหว่างสำนักงาน
 คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน ควรจะเกิดจากความ
 ต้องการของชุมชน โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมเพราะจะทำให้ตอบสนองความต้องการของ
 ชุมชนอย่างแท้จริง ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นจะทำให้ประชาชนเกิดความ
 สำนึกว่าตัวเองมีความสำคัญ อย่างน้อยก็มีความรู้สึกที่ตนเองมีไปคนใจเวลาซึ่งจะทำให้
 ประชาชนมีความผูกพันต่อความสำเร็จ หรือความล้มเหลวของกิจกรรมที่ทั้งสองหน่วยงาน
 กังกล่าวข้างต้นจัดขึ้น และยังถือว่าเป็นการลดช่องว่างระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ
 ทำให้เกิดผลคือการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันก่อให้เกิดความสามัคคีขึ้นในชาติอีก
 ทางหนึ่งด้วย ซึ่งในเรื่องนี้ ทิเรก ฤกษ์ทราย กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนจะ
 ช่วยสร้างจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของ และสามารถสร้างความต่อเนื่องให้เกิดแก่กิจกรรม
 หรือโครงการนั้น ๆ (รายงานการวิจัยเรื่องการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานของประเทศไทย
 2526 : 70) ดังนั้นในการปฏิบัติการหรือการดำเนินงาน ควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมใน
 การดำเนินงานให้มากที่สุด และควรให้ประชาชนมีอำนาจการตัดสินใจในรูปของคณะกรรมการ
 หรือสมาชิกกลุ่ม โดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐให้การช่วยเหลือแนะนำอย่างใกล้ชิด การจัดกิจกรรม
 ลงในพื้นที่ควรยึดหยุ่นตามสถานการณ์ ช่วงเวลาที่เหมาะสม วิธีการจัดกิจกรรมนั้นต้องคำนึง

ถึงวัฒนธรรม ความเชื่อบรรยากาศ และวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน แนวทางการปฏิบัติควรจะได้ ประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่รวดเร็ว และมีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ให้มากที่สุด (รายงานผลการวิจัยการประเมินผลกระทบของโครงการการศึกษาออกโรงเรียน ที่มีต่อประชาชนในชนบท 2530 : 26-27)

ข้อค้นพบจากการวิจัยครั้งนี้ที่น่าสนใจคือ การจัดกิจกรรมของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษาออกโรงเรียน จะจัดกิจกรรมที่เหมาะสม ทำให้การเข้าชื้อนหรือต่างคนต่างทำลดน้อยลง ทำให้ประหยัดงบประมาณ และในการจัดกิจกรรมนั้น กรมการศึกษาออกโรงเรียนจำเป็นต้องอาศัยบุคลากรของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เพราะว่ามีบุคลากรอยู่ทุกตำบล หมู่บ้าน ในเรื่องนี้ สมานแสงมะลิ (กรมการศึกษาออกโรงเรียน 2529 : 118) ได้กล่าวไว้ว่า ปัญหาการเข้าชื้อนในการดำเนินงานของการประสานสัมพันธ์นั้น ทางสภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสำนักงบประมาณ หรือแม้กระทั่งคณะกรรมการการศึกษาออกโรงเรียนแห่งชาติ ก็ได้พยายามทำอยู่ แต่การที่จะไปกำหนดหน้าที่ว่าหน่วยงานไหนทำแค่ไหนแล้วในพื้นที่เท่าไร เป็นเรื่องที่ยากจะยากลำบาก ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากการศึกษาในระบบโรงเรียนนั้น กว้างมาก ซึ่งเกี่ยวข้องกับชีวิตของคนทุกประเภท ซึ่งถ้าจะตรวจสอบก็จะพบว่าทุกกระทรวง ของรัฐบาลไทยนั้น จัดการศึกษาในระบบโรงเรียน เพราะฉะนั้นการที่จะไปกำหนดให้ใคร ทำอะไรนั้น ก็เป็นเรื่องที่ยากจะลำบาก จึงควรที่จะเสนอให้เห็นจุดที่เกิดความเข้าชื้อน เกิดความสิ้นเปลืองของหน่วยงาน ซึ่งก็มีทางที่จะขจัดความเข้าชื้อนลงไปได้ จะเห็นได้ว่า ปัญหาส่วนใหญ่ในการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน สืบเนื่องมาจาก ขาดการประสานสัมพันธ์ในระดับต่าง ๆ ของแต่ละหน่วยงาน ซึ่งข้อเสียที่เห็นได้ชัดเจนคือ หน่วยงานต่าง ๆ ยังมีลักษณะการทำงานแบบต่างคนต่างทำ (Department Approach) หรือแยกออกจากกันทำให้เกิดความสับสน เกิดความเข้าชื้อนกัน รวมทั้งการประสานงาน และร่วมมือในการระดมสรรพกำลังและทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา ยังทำให้ไม่เต็มที่และมีประสิทธิภาพมากนัก ซึ่งการประสานงานมีความจำเป็นมากยิ่งขึ้น ต่อการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ดังที่ สารปัญญา อินทรพิฒ (2523 : 59) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการประสานงานในการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนว่า

"การประสานหน่วยงานในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีความจำเป็นอย่างมาก เพราะจะช่วยแก้ปัญหาความสิ้นเปลือง ความซ้ำซ้อนของงาน และช่วยให้งานเกื้อกูลกันได้ อย่างผลดี เสมือนการทำงานของระบบเครื่องจักรกลซึ่งทุกส่วนทำหน้าที่ประสานสอดคล้องกัน ทำให้เครื่องจักรกลนั้นทำงานโดยไม่ขัดข้อง ดังนั้นการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้ ประสานสัมพันธ์กัน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการ ศึกษาออกโรงเรียน ควรจะดำเนินการอย่างรัดกุมขจัดปัญหาการปฏิบัติงานที่ซ้ำซ้อนกันให้หมด สิ้นไป เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายและมีประสิทธิภาพสูงขึ้น"

ส่วนในประเด็นที่จำเป็นจะต้องอาศัยบุคลากรของสำนักงานคณะกรรมการการ ประถมศึกษาแห่งชาติเข้ามาดำเนินการ เพราะว่ามีบุคลากรอยู่ทุกตำบล หมู่บ้าน นั้น จารึก โสคติพันธ์ (2530 : 48) ได้กล่าวว่า ในหมู่บ้านตำบลตามปกติมี โรงเรียนประถมศึกษา ตั้งอยู่ในศูนย์กลางของหมู่บ้าน โรงเรียนมีทรัพยากรที่จะเลือกอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน และนับว่าเป็นเจ้าหน้าที่ทางการศึกษา ที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด ย่อมรู้ปัญหาและ ความต้องการของประชาชนเป็นอย่างดี ซึ่งจะทำให้การจัดกิจกรรมต่าง ๆ มีคุณภาพยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ วิเวก ปางพุฒิพงศ์ ที่กล่าวว่า ครูประถมศึกษาได้ให้ความร่วมมือแก่กรม การศึกษานอกโรงเรียนมานานแล้ว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่ทำหนังสือประจำหมู่บ้าน หรือกลุ่ม สนใจและโครงการต่าง ๆ ทำให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จ (รายงานการสัมมนา การจัดการประถมศึกษาเพื่อปวงชนทั้งในและนอกระบบโรงเรียน เพื่อให้คนไทยทุกคนรู้หนังสือ ก่อน พ.ศ. 2543 : 34) ดังนั้นการที่บุคลากรของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษา แห่งชาติคือครูในโรงเรียนประถมศึกษา เข้าไปช่วยในการดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียน เช่น เข้าไปช่วยดูแลที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ทำให้เกิดประโยชน์อย่างมากในการปฏิบัติ งาน ไม่เกิดความแบ่งแยก ซึ่งจะทำให้การดำเนินงานประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษา นอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการ ศึกษาออกโรงเรียนประสบผลสำเร็จได้ด้วยดี

3. ยุทธวิธีในการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน จากผล การวิจัยพบว่า ทั้งสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอก โรงเรียน ควรจะมีการประชุมเพื่อกำหนดนโยบายร่วมกันของผู้บริหารระดับสูงด้วยความ

จริงใจ เพื่อทำความตกลงร่วมกันถึงแนวทางหรือยุทธวิธีในการประสานสัมพันธ์ โดยจะมีการประชุมร่วมกันตั้งแต่ระดับกรม จังหวัด และผู้ปฏิบัติงานในท้องถิ่น รวมทั้งจะมีการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมกันในการดำเนินงาน ซึ่งจะก่อให้เกิดการประสานสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดในด้านหลักการ แนวคิด และวิธีการ กับจะนำทรัพยากรที่มีอยู่ทั้งหมดของทั้งสองหน่วยงานมาใช้ให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับการสำรวจความคิดเห็นของผู้บริหารระดับสูงร้อยละ 66.08 (รายงานการวิจัย การสำรวจความคิดเห็นของผู้บริหารระดับสูง เกี่ยวกับการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน กองวิจัยการศึกษา 2531 : 8) พบว่า การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนนั้น ยุทธวิธีที่สำคัญประการหนึ่งคือ การใช้ทรัพยากรร่วมกัน ซึ่งจะทำให้การดำเนินงานประสานสัมพันธ์มีความคล่องตัวมากยิ่งขึ้น ในประเด็นนี้ วิเวก ปางพุดพิงศ์ ได้เสนอไว้ว่า การดำเนินงานประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นจะต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ร่วมกัน และในการสร้างระบบการประสานสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน จึงไม่เป็นแค่เพียงสิ่งที่พึงปรารถนาเท่านั้น แต่มีความเป็นไปได้สูงด้วย (รายงานการประชุมปฏิบัติการระดับชาติ เรื่อง การประสานสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาในและนอกระบบโรงเรียน 2530 : 9)

เพื่อให้ยุทธวิธีในการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริงแล้ว ทั้งสองหน่วยงานควรจะสร้างความสัมพันธ์อันดีก่อนในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนร่วมกัน ยุทธวิธีในการประสานสัมพันธ์นั้นควรจะเป็นการนำเอาทรัพยากรไม่ว่าจะเป็นงบประมาณ กำลังคน วัสดุอุปกรณ์ มาใช้ร่วมกันเพื่อการดำเนินกิจกรรมการศึกษาตามบทบาทหน้าที่ที่หน่วยงานนั้นรับผิดชอบ ซึ่งก่อนหน้านั้นก็ควรจะต้องมีการกำหนดนโยบาย การวางแผน จัดทำโครงการร่วมกันเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด แต่ในการกำหนดนโยบาย การวางแผน และมาตรการต่าง ๆ ในการกำหนดยุทธวิธีในการประสานสัมพันธ์ ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนนั้น ถ้าไม่มีผู้บริหารระดับสูงของทั้งสองหน่วยงานดังกล่าวมาร่วมรับผิดชอบหรือไม่เห็นความสำคัญแล้ว ก็มักจะทำให้การดำเนินงานไม่ให้เกิดผล ฉะนั้นทางกระทรวงศึกษาธิการ

จะต้องให้บุคคลระดับสูงของหน่วยงานทั้งสองที่เกี่ยวข้อง ทั้งระดับนโยบายและปฏิบัติการได้รับทราบและประชุมร่วมกันด้วยความจริงใจ เพื่อแสวงหาแนวทางนำไปสู่การปฏิบัติงานให้ประสบผลสำเร็จ ในทัศนะของผู้วิจัยเองก็ยังเห็นว่ายุทธวิธีในการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนนั้น จะต้องมีการนำทรัพยากรที่มีอยู่ทั้งหมดมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดร่วมกันทั้งด้านอาคาร สถานที่ บุคลากร และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ดังที่ วิทยาลัยลักษณะทองเชื้อ (2524 : 32) ได้เสนอยุทธวิธีการศึกษาในทศวรรษหน้าว่า ในการจัดการศึกษานั้นจะต้องจัดสรรทรัพยากรทางการศึกษาที่มีอยู่ในปัจจุบันอย่างมากมายให้เกิดประโยชน์ในการใช้สอยสูงสุด โดยเฉพาะเรื่องอาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอน และบุคลากรที่มีอยู่ในแหล่งต่าง ๆ ดังนั้นยุทธวิธีของการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น จากแนวความคิดยุทธวิธีดังกล่าวข้างต้นซึ่งเน้นการใช้ทรัพยากรร่วมกัน จะสัมฤทธิ์ผลมากน้อยประการใดนั้น ขึ้นอยู่กับพื้นฐานโครงสร้างของระบบการศึกษาที่จะต้องอำนวยความสะดวกการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและแก้ไขสิ่งบกพร่องตามความเหมาะสม และต้องประสานเกื้อกูลซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อการดำเนินงานร่วมกัน ในการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้ประสานสัมพันธ์กันอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

4. จากผลการวิจัยที่พบว่าแนวโน้มของขอบข่ายในการดำเนินงานประสานสัมพันธ์ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน จะมีการกำหนดหน้าที่และบทบาทให้แน่ชัดลงไปว่า อะไรคือกิจกรรมหลักของแต่ละหน่วยงานหรือกิจกรรมรองของแต่ละหน่วยงาน รวมทั้งศึกษาข้อมูลสภาพปัญหา การวางแผนงานอย่างเป็นระบบ นิเทศติดตามประเมินผลการปฏิบัติงานร่วมกัน รวมทั้งกำหนดขอบเขตการรับผิดชอบของแต่ละหน่วยงานอย่างชัดเจน โดยดำเนินงานได้อย่างอิสระบนพื้นฐานแนวคิดและนโยบายที่เป็นกรอบแนวเดียวกันนั้น ในการดำเนินงานประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนซึ่งเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานนั้น เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ร่วมกัน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องมีการกำหนดขอบข่ายในการ

คำเนิงานประสานสัมพันธ์ให้แน้ชัดเจนไป เช่น แนวความคิด กิจกรรม แผนการคำเนิงาน ทรัพยากร วิธีคำเนิงาน การประเมินผล ซึ่งจะทำให้การคำเนิงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยลดการซ้ำซ้อนในการทำงาน ทำให้ประหยัดงบประมาณอันจะทำให้การคำเนิงานเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และจากหลักการดังกล่าวข้างต้นนั้น จะทำให้การประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนในอนาคต จะจัดให้สอดคล้องและสนับสนุนส่งเสริมเกื้อกูลซึ่งกันและกันมากยิ่งขึ้น ซึ่งในปัจจุบันนี้หน่วยงานของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้แก่โรงเรียนประถมศึกษา ต่างก็ให้ความสนใจในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน กล่าวคือ ให้มีการคำเนิโครงการจัดการศึกษานอกระบบ-โรงเรียนหลายโครงการให้กับประชาชนในชนบท เช่น โครงการจัดการศึกษาสำหรับเด็ก ห้อยโอกาสที่อยู่ในชนบทห่างไกล โครงการหนังสือคู่อุ่ชนบท เป็นต้น (สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกาญจนบุรี 2530 : 68-87) ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่าการจำแนกภาระกิจหลักภาระกิจรอง ของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะว่าประชาชนกลุ่มเป้าหมายนั้นมีหลากหลาย ซึ่งแต่ละกลุ่มน่าจะมีสภาพปัญหาเฉพาะที่แตกต่างกัน และต้องการรับบริการที่แตกต่างกันไป จึงควรมีหน่วยงานที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะเรื่อง เพื่อดูแลกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่ม ซึ่งจะทำให้การคำเนิงานของทั้งสองหน่วยงานสามารถทำหน้าที่ได้ดีที่สุด โดยคำนึงถึงการถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน รวมทั้งควรมีการปรับภาระกิจหลัก ภาระกิจรองของแต่ละหน่วยงานให้สอดคล้องกัน และในอดีตนั้นในเรื่องภาระกิจหลัก ภาระกิจรองนั้น อาจเป็นไปได้ว่าการกำหนดภาระกิจของหน่วยงานทั้งสองที่ผ่านมายังไม่เหมาะสม มีการแยกกันต่างคนต่างทำ ก็ยิ่งทำให้มองข้ามปัญหาและความจำเป็นบางอย่าง ซึ่งอาจเป็นภาระกิจรองของอีกหน่วยงานหนึ่งแต่ไม่มีผู้ใครดูแล ซึ่งก็น่าจะมีการแก้ไขโดยการวางแผนไปพร้อม ๆ กัน เพื่อกำหนดภาระกิจหลัก ภาระกิจรอง ของทั้งสองหน่วยงานให้ชัดเจน อันจะเป็นผลให้การคำเนิงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อค้นพบจากการวิจัยในครั้งนี้ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ จะมีองค์กรที่เป็นตัวเชื่อมในการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงาน

คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งจะทำหน้าที่ใน
 ระดับนโยบายและปฏิบัติการ เพื่อที่จะให้ขอบข่ายของการดำเนินงานประสานสัมพันธ์ในการ
 จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดำเนินไปได้อย่างเป็นระบบประสานเชื่อมโยงเป็นรูปร่าง
 เคียวกัน ซึ่งจากการวิจัยในปี 2525 ของ พงศ์สิริ สำลี (2525 : บทคัดย่อ)
 ได้ศึกษาเกี่ยวกับแนวโน้มของการศึกษานอกโรงเรียนในอนาคต และในด้านการจัดองค์กรนั้น
 พบว่าควรจะให้คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาอกระบบโรงเรียน เป็นผู้ประสาน
 งานในระดับนโยบาย ส่วนการประสานงานในระดับตำบลจะมี สภาพำบลเป็นองค์กรกลาง
 ในการพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ในประเด็นเดียวกัน พลพิศย์ เอี่ยมสำอางค์
 (รายงานผลการวิจัยการประเมินผลกระทบของโครงการการศึกษานอกโรงเรียนที่มีต่อประ
 ชาชนในชนบท 2530 : 26) ได้กล่าวถึงการจัดองค์กรไว้ว่า ในการจัดองค์กรในแต่ละ
 ระดับตั้งแต่ส่วนกลาง จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ควรมีองค์กรเกี่ยว และ
 ประกอบด้วยทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการประสานงานและอำนาจหน้าที่พร้อมทั้งภาระรับ
 ผิดชอบที่ชัดเจน องค์กรทุกระดับจะต้องมีเอกภาพและมีอิสระในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ
 หากมีภาระกิจหรืองานที่ต้องปฏิบัติเพิ่มเติม อาจตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจในการดำเนินงาน
 การศึกษานอกโรงเรียนเพิ่มเติมก็ได้ ฉะนั้นเพื่อให้การดำเนินงานประสานสัมพันธ์ในการจัด
 การศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับ
 กรมการศึกษานอกโรงเรียน ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ จึงควรที่จะมีการกำหนดองค์กร
 และกลไกที่จะศึกษา รวมทั้งวิเคราะห์งานการประสานสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาในระบบ
 โรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน เพื่อหายุทธศาสตร์ที่เหมาะสมที่จะก่อให้เกิดการปฏิบัติจริง
 ให้อย่างต่อเนื่อง และการประสานสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาในและนอกระบบโรงเรียนใน
 ระดับจังหวัด จำเป็นที่จะต้องแปรนโยบายจากระดับสูงเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่สอดคล้องกับ
 สภาพของท้องถิ่น และใช้องค์กรระดับจังหวัดเป็นองค์กรกลาง เพื่อให้เกิดการประสาน
 สัมพันธ์ในระดับจังหวัด และต้องมีคณะทำงานที่ประกอบด้วยผู้แทนจากสำนักงานคณะกรรมการ
 การประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนเป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งจะทำให้การจัด
 การศึกษานอกระบบโรงเรียนของทั้งสองหน่วยงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และการประสาน
 สัมพันธ์ระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนของทั้งสองหน่วย
 งานนั้นเป็นเรื่องที่ดี ทั้งนี้จะต้องทำความเข้าใจในภาระกิจของหน่วยงานทั้งสองเพื่อทำให้

การดำเนินงานมีความเหมาะสม แต่ปัญหาสำคัญอยู่ที่จะต้องทำความเข้าใจภาระกิจของแต่ละหน่วยงาน โดยเฉพาะในระหว่างผู้บริหารระดับสูงของทั้งสองหน่วยงาน เพื่อให้การดำเนินงานประสานสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาในและนอกระบบโรงเรียน ได้รับความสำเร็จและเป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาของชาติโดยรวมต่อไปในอนาคต

5. จากผลการวิจัยที่พบว่า การบริหารงานการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน จะมีการเจรจาวางแผนดำเนินงานแก้ไขปรับปรุงปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ให้ชัดเจนและรัดกุมยิ่งขึ้นด้วยความจริงใจของทั้งสองหน่วยงาน รวมทั้งจะมีการจัดตั้งองค์กรหรือคณะกรรมการคอยควบคุมการบริหารการดำเนินงานประสานสัมพันธ์ โดยทำหน้าที่ติดตามและนิเทศการดำเนินงานร่วมกัน ซึ่งในประเด็นนี้ พะนอม แก้วกำเนิด ได้กล่าวว่า แนวทางที่จะทำให้การประสานสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาในและนอกระบบโรงเรียนประสบความสำเร็จนั้น จะต้องมีกำหนดนโยบายให้ชัดเจนเป็นที่เข้าใจสำหรับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งต้องมีองค์กรประสานการทำงานเพื่อเชื่อมโยงงานของทั้งสองระบบเข้าด้วยกัน เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากการศึกษาทั้งสองระบบไปจนตลอดชีวิต (กรมการศึกษานอกโรงเรียน 2530 : 8) ในการดำเนินงานประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนของทั้งสองหน่วยงานนั้น จำเป็นต้องใช้เทคนิควิธีการบริหารต่าง ๆ เข้ามาช่วยเพื่อที่จะให้อุปสรรคของการประสานสัมพันธ์ลดน้อยลงหรือหมดสิ้นไป ดังที่ วิจิตร ศรีส้าน (2523 : 142) กล่าวถึงการบริหารการศึกษาให้ประสานสัมพันธ์กันว่า ระบบบริหารการศึกษาที่ที่จะต้องเอื้อและไม่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ระบบบริหารการศึกษาของชาติค่อนข้างจะสับสน น่าที่จะมีการพิจารณาปรับปรุงและวางระบบงานให้รัดกุม ทั้งควรที่จะมีการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานเพื่อที่จะได้ข้อมูลเหล่านั้นมาใช้เป็นหลักการในการพัฒนาบริหารการศึกษา ให้ประสานสัมพันธ์กันในทุกระดับต่อไป ดังนั้นในการบริหารงานการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของทั้งสองหน่วยงานนั้น จะต้องมีปรับปรุงการบริหารและกระบวนการทางการบริหารเพื่อให้ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ หมดสิ้นไป รวมทั้งมีองค์กรกลางทำหน้าที่ประสานงานเพื่อใช้ทรัพยากรร่วมกันในระดับต่าง ๆ ให้เป็นไปตามแผนการดำเนินงาน ซึ่งจะก่อให้เกิด

การพัฒนาคุณภาพและประสิทธิภาพทางการศึกษาตามนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการต่อไป

เพื่อให้การบริหารงานการประสานสัมพันธ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริงนั้น ควรที่จะให้มีการวางแผนและจัดระบบงานเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างการศึกษานในโรงเรียนและการศึกษานอกโรงเรียน ดังที่ ฟิลลิป คัมบส์ (Phillip Combs) อ้างใน กรมการศึกษานอกโรงเรียน 2530 : 5) ได้กล่าวไว้ว่า ในการดำเนินงานการจัดการศึกษานในโรงเรียนและนอกรเรียนนั้น ไม่ควรที่จะมีลักษณะเป็นแบบของใคร หากควรจะให้มีการวางแผนร่วมกัน ซึ่งจะทำให้การบริหารงานมีการดำเนินงานประสานที่เชื่อมโยงกันเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยเห็นว่าในการดำเนินงานการบริหารการประสานสัมพันธ์นั้น จะต้องมีการดำเนินงานร่วมกัน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน ในด้านการวางแผน จัดทำโครงการต่าง ๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ลำพังการวางแผนการศึกษาในระบบโรงเรียนก็เป็นเรื่องยากลำบากพอสมควร แต่พอถึงการศึกษานอกโรงเรียนการวางแผนก็ยากขึ้นไปอีก เพราะมีความยืดหยุ่นไม่ค่อยแน่นอน ถ้ายังจะจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนในการวางแผนและการดำเนินงานต่าง ๆ นั้น ก็คงจะเป็นเรื่องยากมากที่สุด แต่เพื่อประโยชน์ของการดำเนินงานของทั้งสองหน่วยงาน ก็จำเป็นต้องใช้ความพยายามและแสวงหาแนวทางเพื่อการดำเนินงานร่วมกันให้ได้ ทั้งนี้เพราะว่าการวางแผนและจัดทำโครงการร่วมกัน เป็นงานที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรก จึงควรที่จะมีการเสนอแนวทางการประสานสัมพันธ์ต่อกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้มีการกำหนดนโยบายและวางมาตรการในการสร้างความสัมพันธ์ ระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบโรงเรียน ของทั้งสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน และในการดำเนินงานใด ๆ นั้น ถ้าไม่มีบุคคลในระดับสูงของทั้งสองหน่วยงานมาร่วมรับผิดชอบหรือมองไม่เห็นความสำคัญ ก็จะทำให้การดำเนินงานต่าง ๆ ไม่เป็นผลในทางปฏิบัติ ดังนั้นเมื่อได้แนวทางการประสานสัมพันธ์แล้ว ทางกระทรวงศึกษาธิการควรจะให้มีการกำหนดนโยบาย เพื่อกำหนดนำไปปฏิบัติให้ชัดเจน รวมทั้งให้บุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งระดับนโยบายและปฏิบัติการได้ทราบ และร่วมกันศึกษาหาทางนำไปสู่การปฏิบัติงานให้ได้ผลอย่างแท้จริงต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1.1 กระทรวงศึกษาธิการควรเสนอแนวทางการประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ต่อคณะรัฐมนตรี เพื่อออกเป็นกฎ ระเบียบ ให้อีกถือเป็นนโยบายและแผนของกระทรวงศึกษาธิการ ให้สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน ดำเนินงานร่วมกันในด้านต่าง ๆ เช่น บุคลากร อาคารสถานที่ งบประมาณบางส่วน โดยให้ถือเป็นนโยบายร่วมกัน และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจะต้องเป็นผู้ประสานงานและติดตามงานเอง ซึ่งจะทำให้การดำเนินงานประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ของทั้งสองหน่วยงานประสบผลสำเร็จอย่างแท้จริง

1.2 ผู้บริหารระดับสูงของทั้งสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติและกรมการศึกษานอกโรงเรียน ควรจะได้มีการตกลงทำความเข้าใจในระดับนโยบายและมองเห็นความสำคัญของการดำเนินงานประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของทั้งสองหน่วยงาน

1.3 การประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนนั้นยังไม่เป็นการเพียงพอ ทางกระทรวงศึกษาธิการควรจะได้ประสานงานกับหน่วยงานอื่นที่จัดการศึกษานอกโรงเรียนเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายเอกชนหรือองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะช่วยให้ปัญหาการเข้าซ้อน สิ้นเปลืองงบประมาณโดยไม่จำเป็นหมดสิ้นไป

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนนั้น ควรจะได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับสภาพการปฏิบัติงานจริงของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานประสานสัมพันธ์ของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในทุก ๆ ระดับของการปฏิบัติงาน

2.2 ในการดำเนินงานประสานสัมพันธ์ในการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียน
ของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน หรือหน่วย
งานอื่นนั้น ควรจะได้มีการวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบของการประสานสัมพันธ์ในลักษณะอื่น ๆ อีก
เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น